

Duin

Zomer 2018

Geuren en kleuren in de duinen

Wijngaardslak

Slikken van Voorne

DUINBEHOUD

Bloemen en bloemen

Ieder voorjaar ben ik steevast vaker te vinden aan de binnenkant van de duinen dan in de duinen zelf. Dat begint eind maart, begin april met de bloeiende stinzenplanten op de landgoederen in de binnenduinen en loopt naadloos over in mijn bezoeken aan de Bollenstreek in april en mei.

Het contrast kan niet groter: het helle geel van de voorjaarszonnebloem op de buitenplaats Elswout en het blauwe tapijt van de sterhyacint bij Huis te Manpad tegenover de volledig gecultiveerde en vaak met veel gif en gedoe uit de grond gestampste velden vol met narcissen, hyacinten en tulpen. Hoewel mijn hart volledig uitgaat naar de botanische en inmiddels verwilderde stinzenplanten, die zo mooi blenden met hun omgeving, ben ik ook een groot liefhebber van de bloeiende bollen. Een mens is nou eenmaal een vat vol tegenstrijdigheden.

Bollenvelden in alle mogelijke kleuren. Foto: Annelies Boutelier

Terwijl ik losse verdwaalde narcissen in de duinen vaak als een klap in mijn gezicht ervaar, zo groot en geel als ze daar staan, vergaap ik me telkens weer aan die waanzinnige vlakken geel, rood, paars, blauw en wit. Ik vind het een vorm van land art en ieder jaar opnieuw doe ik me helemaal tegoed aan al die kleuren en geuren vlak achter de duinen.

Inmiddels kunnen we er van Katwijk tot op Texel velden vol van zien, vaak tegen de achtergrond van een duinenrij. En ja, vroeger op school leerde ik al dat de bollen het daar goed doen. Op de geestgronden, die ontstaan zijn door het zogenoemde afgeesten (afgraven) van de duinen.

Annelies Boutellier

Colofon

DUIN, jaargang 41, nummer 2,
zomer 2018

ISSN - 0168-7948

Redactie

Bas Arens, Peter van den Berg,
Annelies Boutellier, Adriaan en Sytske
Dijksen, Jos Lap, Arjen Kok, Marijke
Kooijman, Frans Micklinghoff,
Joost van Reisen, Julius Röntgen

Eindredacteur

Antje Ehrenburg - antje-ehrenburg.nl

Hoofredacteur

Arnoud van der Meulen

Fotoredacteur

Ronald van Wijk

Vormgeving en opmaak

René van Rossum
Puffin dtp & fotografie

Druk

Veldhuis Raalte

Redactieadres

DUIN, Postbus 664
2300 AR Leiden
Tel: 071-5143719
stichting@duinbehoud.nl
www.duinbehoud.nl

Donateurschap

Beschermheer/vrouwe vanaf € 100,-
Instellingen € 40,-
Particulieren € 21,-
Studenten / 65+ € 17,-
Losse abonnementen € 60,-

Betalingen

NL38ASNB8804514132
© Stichting Duinbehoud
Nieuwe donateurs van de
Stichting Duinbehoud kunnen
zich aanmelden op het redactieadres.

Bij de voorkant

Grote tijd
Foto: Ronald van Wijk

Inhoud DUIN

is een kwartaaluitgave van de Stichting Duinbehoud. Deze stichting zet zich in voor bescherming en herstel van de oorspronkelijke natuur in de duinen en voor het belang van de natuurgerichte recreant.

6

Geuren en kleuren in de duinen

In de zomer zijn bloeiende duinen een explosie van geur en kleur! Dit roept bij velen krachtige herinneringen op. Loekie van Tweel neemt ons mee naar haar zomerse duinen.

18

De schatkamer van Voorne

De Slikken van Voorne is een jong, dynamisch en soortenrijk kustgebied tussen Maasvlakte en het eiland Voorne-Putten. Jos Lap ging op verkenning bij lokale kenners.

22

Speuren naar sporen

Leerlingen van basisscholen gaan op excursie in Meijendel. Zo geeft Dunea haar passie voor duinen door aan een nieuwe generatie.

En verder:

- 2 Column
- 4 Dwars door de duinen
- 10 Duinbehoud in Noord-Holland
- 14 Liefdesleven van de wijngaardslak
- 16 Duinen in beeld
- 24 Duinen door de ogen van kunstenaars
- 26 Mijn duin
- 28 Stuifduin
- 30 Recensies
- 32 Duinleven: asperges

Sponsors

DUIN wordt gesponsord door PWN, Dunea en Waternet. Samen willen we laten zien dat de duinen het beschermen waard zijn. Stichting Duinbehoud zal zich echter niet laten beperken in het ondernemen van acties die zij noodzakelijk acht.

Dwars door de duinen

Nieuwtjes en weetjes over planten, dieren en duinen

Zandsculpturen schaakstukken. Foto: Sytske Dijkse Foto Fitis

Een schaakspel van zand

IJzige temperaturen, een harde wind en een duinhelling van vochtig zand schiepen op een zondag in maart een kunstwerkje langs een Texels duinpad. De helling werd met zoveel kracht gezandstraald door de oostenwind, dat grillige vormen achterbleven in de bevroren gedeeltes van het duinzand. Het leek op een schaakspel. Paarden, lopers, een koning en allerlei andere vormen van dieren en mensen verschenen langs het pad. De enkelingen die zich het strand op waagden verbaasden zich over de mooie vormen. De volgende dag was alles weg. Gelukkig hebben we de foto's nog!

Beheren met passie

In het druk bezochte Westduinpark is sinds 2013 een werkgroep actief. Maandelijks verzorgen deze duinvrijwilligers er beheer op maat, onder deskundige begeleiding. De groep is onlangs beloond met de Gulden Klinker en een geldprijs. "Maar de grootste beloning zijn de herstelde biotopen, zoals zonnige zuidhellingen, waar duinvegetatie en hagedissen terug kunnen keren. Als we allemaal een beetje meeграzen, behouden we de variatie van het open duin", wenst Eric Wisse, coördinator en duinconsulent. www.web-westduinpark.blogspot.nl

Uitreiking van de Gulden Klinker. Foto: Fleur Beemster

Slechtvalk op de watertoren van Meijndel
Foto: Jan van der Sluis

Slechtvalk broedt in Meijndel

Op de watertoren van Meijndel in Scheveningen broedt dit voorjaar voor het eerst een slechtvalk. De valkenkast was in eerdere jaren in gebruik bij torenvalken. Vorig jaar probeerden de slechtvalken hun plek al in te nemen, maar toen wonnen de torenvalken. Nu zijn de slechtvalken de baas! Het eerste ei werd gelegd op 16 april. In de duinen broeden niet vaak slechtvalken omdat er weinig hoge bouwsels te vinden zijn. Via de website van beheerder Dunea kan iedereen de gebeurtenissen in het slechtvalkennest volgen.

Duindoorbraak op Ameland. Foto: Johan Krol

Duindoorbraak op Ameland

In het uitgestrekte duingebied van noordwest-Ameland hebben wind en zand vrij spel. Tussen paal 3 en 6 ligt het moerasgebied Lange duinen vlak achter de zeereep. Na een snelle erosie van de zeereep, 50 meter sinds 2014, is deze in januari 2018 doorgebroken. Dat was voor Rijkswaterstaat geen verrassing. Er is nu contact tussen de zee en het moeras van de Lange duinen. Stuifzand, spoelzand en water dringen nu een klein stukje het eiland binnen, maar er spoelt ook zoet water uit het achter liggende moeras naar de zee. De veiligheid is niet in het geding want de deltakering ligt honderden meter landinwaarts. Het strand wordt binnen een jaar gesuppleerd, zodat de situatie dan wel weer zal veranderen. Het blijft een interessante ontwikkeling van deze erosiekust.

Sint-Jansvlinder, rups en pop. Foto: Sytske Dijkse

Sint Jan

15 juni is de naamdag van Sint Jan. Daaraan danken de Sint-Jansvlinders hun naam. Rond die dag verschijnen deze opvallende vlindertjes. Ze zijn talrijk in ons land en ook in de duinen. Maar zo precies is die datum natuurlijk niet. In sommige jaren vliegen ze ook al een paar weken eerder rond. De rupsen overwinteren en verpoppen in een opvallende cocon, die vastgekleefd zit aan een plantenstengel. De Sint-Jansvlinder is, ondanks dat hij overdag vliegt, eigenlijk een nachtvlinder. Dat geldt ook voor de Sint-Jakobsvlinder waarmee hij wel eens wordt verward. Die verwarring ontstaat waarschijnlijk doordat beide vlindertjes zwart-rood gekleurd zijn en de namen op elkaar lijken. De Sint-Jakobsvlinder vliegt van begin april tot in de zomer. De opvallend geel-zwarte (zebra)rupsen van deze soort zijn iedere duinwandelaar wel bekend. Ze leven op jakobskruiskruid en duinkruiskruid. De rupsen van de Sint-Jansvlinder vreten van rolklaver en moerasrolklaver, maar zijn minder opvallend.

Duizenden orchissen op Kennemerstrand

Het Kennemerstrand, letterlijk onder de rook van Tata Steel bij IJmuiden, is een 50 ha grote primaire duinvallei met een ongekende rijkdom aan planten. Het is de enige plaats op het vasteland waar primaire duintjes gevormd worden. De Vrienden van het Kennemerstrand, een afdeling van de KNNV, inventariseren het terrein al jarenlang op vlinders en planten. In het seizoen van 2017 vielen vooral de enorme aantallen orchissen op, met name groenknol- en honingorchissen. Door bij elke orchis die een teller vond, een schelp neer te leggen (die van tevoren waren verzameld en geteld) was het mogelijk om een exact aantal te berekenen: 8547 groenknolorchissen en 1417 honingorchissen. Beide onopvallende, (zeer) zeldzame soorten komen maar op weinig plaatsen in ons land voor, en zeker niet in zulke hoge aantallen. De vrijwilligers doen ook onderzoek naar de leefwijze en verspreiding van beide orchissen. Het is niet verrassend dat ook veel andere zeldzame planten zich hier hebben gevestigd, zoals rietorchis, steenrode orchis en teer guichelheil. Er werd ook gekeken naar de invloed van recreatie, want op deze plek worden veel honden uitgelaten. Intussen blijkt, dat ook op heel korte afstand van bebouwing en grote recreatedruk een plantenparadijs kan ontstaan.

Groenknolorchis blijkt massaal te bloeien op het Kennemerstrand.

Foto: Sytske Dijkse

Geuren en kleuren in de duinen van Noord-Holland tot Ierland

Zittend langs de IJssel verlang ik naar de duinen. Ik ben blij met dit mooie IJsselplekje, op fietsafstand van ons huis in Zwolle. Maar, als ik diep van binnen kijk, ligt mijn hart bij de weidse uitgestrektheid van de duinen.

Tekst: Loekie van Tweel-Groot

Ik hoor de eerste grutto, dat maakt dat ik in gedachten terug ben in het polderlandschap van Noord-Holland, waar ik opgroeide. Vanuit Akersloot zijn de duinen van Castricum nooit ver weg. Als klein meisje gingen we er met het gezin wel eens wandelen en fietsten we in de zomerzon door het duin naar het strand. Meer dan de

omlijsting van het landschap was het toen nog niet. Dat beeld veranderde toen ik lid werd van de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie (N.J.N.) afdeling Bak-kum. De weidevogels die ik fietsend op weg naar school zag, zocht ik thuis op in het vogelboekje Zien is Kennen. Bij de N.J.N. leerde ik breder te kijken

en werden de duinen ineens een studieobject waar het heerlijk vertoeven was. In een duinpannetje alle plantjes determineren en daarna lekker zwemmen in zee. In het bos mijn eerste eigen determinatie met de Heukels; ik kwam uit op knopig helmkruid en de omschrijving was precies de plant die ik voor mij had! Samen met leeftijds-genoten naar buiten en genieten van de natuur, leren van elkaar, je blijven verwonderen, wat voelde ik me daar thuis.

Geuren met herinneringen

Een boot vaart langs en de dieseldampen vermengen zich met de verkoe-lende, frisse en zware geur van de rivier - modder, rottende waterplanten en helder water tegelijk. Het Alkmaardermeer is opeens heel dichtbij. Geur brengt zoveel herinneringen naar boven. Niet alleen hier langs de rivier, maar juist ook in de duinen. Ik vraag me af wat sterker werkt bij het terug

Watermunt op oever van natte duinvallei
Foto: Ronald van Wijk

Meidoorn tegen gele achtergrond van brem
Foto: Ronald van Wijk

gaan in de tijd - geuren of kleuren? Eerst maar eens wat geuren voor me halen. Zo verschillend en herkenbaar voor de plek waar je je op dat moment bevindt in de duinen. De balsempopulieren op Voorne in het vroege voorjaar, de zilte zeelucht in de buitenste duinenrij, de watermunt in een natte duinvallei op Voorne, en de grote tijm in de droge duingraslanden. Onmiddellijk ben ik in gedachten weer op al die plaatsen en ga door de jaargetijden heen. De geuren en herinneringen blijven over me heen buitelen: de onvoorstelbaar zoete en zware bloemengeur van meidoorns op Schiermonnikoog bij de tent tijdens Hemelvaart, de onmiskenbare hars-geur van zon-doorstoven dennen in

de duinen van Schoorl, de appelgeur van de egelantier op Ameland en de kruidige kraaihei in het Zwanenwater en op Terschelling.

Geur van tijm en paddenstoelen

Het sterkst naar voren komt de grote tijm die typisch is voor de kalkrijke duinen. Thymus komt waarschijnlijk van het Griekse woord 'thymon' dat geur betekent. Bij de oude Egyptenaren was tijm één van de balsemkruiden. De geur van tijm brengt me terug naar 1994, toen ik met m'n vriendin vele vegetatie-opnamen maakte in de droge duingraslanden op Voorne. Kalkrijke duinen, dus tijm kwam veelvuldig voor in onze opnamen. Zeker »

Duingrasland met veel grote tijm en geel walstro in Ierland.
Foto: Loekie van Tweel

tegen de avond als we zin begonnen te krijgen in een avondmaaltijd, liep het water ons in de mond bij die bedwelmend zoete en kruidige geur van tijm als we door ons proefvlak wroetten.

Niet alleen planten hebben soms overweldigende geuren, maar ook de paddenstoelen in de duinen kunnen heel sterk ruiken. Zo vergeet ik nooit meer de geur van de narcisridderzwam in de duinbossen van Schoorl. Die prachtige gele paddenstoelen geven bijna licht in het duister van het dennenbos. De geur wordt in de boeken omschre-

ven als lichtgas. Ik heb nooit geweten hoe dat moest ruiken, maar ik heb ook nog nooit zo’n typische geur geroken als die van deze narcisridderzwam - het is niet te omschrijven.

Kleurenpracht

Hoe zit het dan met kleuren en herinneringen? Ik merk dat veel kleuren sterk verbonden zijn met geuren. De witte schermen van de eenstijlige meidoorn leiden mijn gedachten ook altijd naar de duinen, maar of de geur of de kleur de aanleiding daarvoor is? Net zo bij de felroze bloemen van de egelantier. Toch zijn er genoeg bloeiende planten die mij alleen door hun vorm en kleur terugvoeren naar bijzondere plekjes in de duinen. Het felle geel van de muurpeper maakt dat ik weer in de duinen van Castricum en Voorne ben, de gele lissen voeren me

naar het Zwanenwater en Connemara, en het geel walstro naar Terschelling en Omeij Island in Ierland. Toch is die verbinding veel minder sterk, het gaat niet automatisch en minder direct, ik moet er meer bij nadenken. Mijn meest indrukwekkende kleurenexplosie wil ik jullie echter niet onthouden. Met ons gezin waren we in juli 2015 in Connemara (West-Ierland) op vakantie. Vanuit Letterdyfe House maakten we heerlijke struintochten door het veen van Roundstone Bog, maar uiteraard ook naar de duinen. De kleurenpracht op Omeij Island zal ik nooit van m’n leven meer vergeten. Het heldere geel van geel walstro in combinatie met het roze van de tijm was overweldigend. De geur droeg bij aan het geluk - maar de kleuren hadden hier duidelijk de overhand.

Duingeluiden

In gedachten terug op Omeij Island hoor ik meteen de veldleeuweriken kwinkeleren boven de glooiende en kleurige duintjes. Geluiden horen er natuurlijk ook bij! Welke geluiden komen bovendrijven als ik terugdenk aan de duinen? Toch best moeilijk, behalve de veldleeuwerik zijn het maar een paar vogelgeluiden - terwijl ik van de geurende planten slechts het topje van de ijsberg heb genoemd. Maar dit stukje gaat over planten en wat voor geluiden horen er bij planten? De grote ratelaar in het Zwanenwater

mag dan natuurlijk niet ontbreken. Tijdens een excursie eind juni kwam ik er als tiener voor het eerst. Langs het pad waren de hooilandjes lichtbruin van de inmiddels verdroogde ratelaren, en de zachte zomerwind toonde schitterend de naam - wat een subtiel en toch krachtig geluid, al die rammelende zaadjes in de zaaddoosjes. In de dennenbossen in de duinen (bijvoorbeeld Schoorl, Castricum of Terschelling), is het een geweldig geluid als in de middag de temperatuur flink oploopt en de dennenkegels knappend openbreken, schub voor schub. En de ratelpopulieren op Voorne mag ik natuurlijk ook niet vergeten. Vooral de jonge opslag kan een geweldig concert laten horen bij een wat fladderige wind.

Gevoel en smaak

Voelen en proeven vormen een heel andere categorie. Ook een gevoel of smaak kunnen me direct naar de duinen voeren, al ben ik daar duizend kilometer vandaan. Rondzoemende dagen en het sliertje bloed dat over m’n kuit druipt na een beet, brengen me linea recta naar de Boschplaat op

Terschelling, terwijl droge zandkorrels tussen m’n tenen naar de PWN-duinen in Heemskerk gaan. Dazen en zand kom je elders nog wel tegen, maar het geprik van de stekels als je je door het duindoornstruweel worstelt, ben ik nergens anders zo tegengekomen. Vooral Voorne komt dan weer bij mij naar boven. Met de smaak is het eigenlijk net zo. Gegiste duindoornbessen ken ik alleen maar van de Nederlandse buitenduinen, cranberry’s van Terschelling en Vlieland. Zout op de lippen? Dan ben je in de duinen geweest!

Voor mij is het wel duidelijk, de geuren van de duinen blijven mij voor altijd bij, ze zijn de ankers van mijn herinneringen. Ze brengen me naar alle verschillende plekken en tijden, en ik hoop er nog veel geurherinneringen aan toe te voegen. •

Loekie van Tweel - Groot
is ecooloog en werkte tot voor kort
bij Landschap Overijssel

inzending Bloeiende Duinen-de Hugo 2017
(iets verkorte versie)
www.duinenenmensen.nl

Duindoorn
Foto: Ronald van Wijk

Duinbehoud in de vastelandsduinen van Noord-Holland

Wat doet Duinbehoud voor de duinen? In een korte reeks artikelen geven we per streek een overzicht van onze activiteiten. Dit is de regionale uitwerking van de nieuwe visie en missie van Duinbehoud. Dit keer de Noord-Hollandse vastelandsduinen.

Tekst:
Kees Vertegaal en Antje Ehrenburg

De ontwikkeling van recreatie en toerisme houdt Duinbehoud langs de hele Nederlandse kust bezig, en zeker in Noord-Holland. Gelukkig is recent het convenant Noord-Hol-

landse Kust tot stand gekomen, waarin afgesproken is welke stranden wel en - vooral - welke niet verder bebouwd mogen worden. Alleen ter hoogte van Zandvoort, IJmuiden en

Uitzicht over natte valleien in het Noordhollands Duinreservaat bij Bergen aan Zee.
Foto: Ronald van Wijk

Duinagenda voor Noord-Holland

- ◆ behoud van ongerepte stranden; geen nieuwe strandbebouwing
- ◆ natuurstranden tussen kustplaatsen
- ◆ verder herstel natte duinnatuur
- ◆ omvormen van (te) grote naaldbossen
- ◆ nieuwe natuur mede als hydrologische bufferzone in de binnenduinrand
- ◆ ecoducten en faunapassages over/in drukken wegen
- ◆ strikte bescherming van de tapuit in de duinen Den Helder-Callantsoog
- ◆ goede bescherming duinen Wijk aan Zee
- ◆ versterken en uitbreiden Nationaal Park Zuid-Kennemerland

Petten mag extra strandbebouwing komen. Duinbehoud is blij dat grote delen van de Noord-Hollandse kust zijn aangewezen als natuurstrand. In Zuid-Kennemerland wordt op dit moment gewerkt aan een derde natuurbrug. Duinbehoud pleit ervoor dat ook op andere plekken in de Noord-Hollandse duinen waar wegen voor dieren een hindernis vormen ecoducten en faunapassages worden aangelegd, o.a. bij Bergen, Castricum en Egmond.

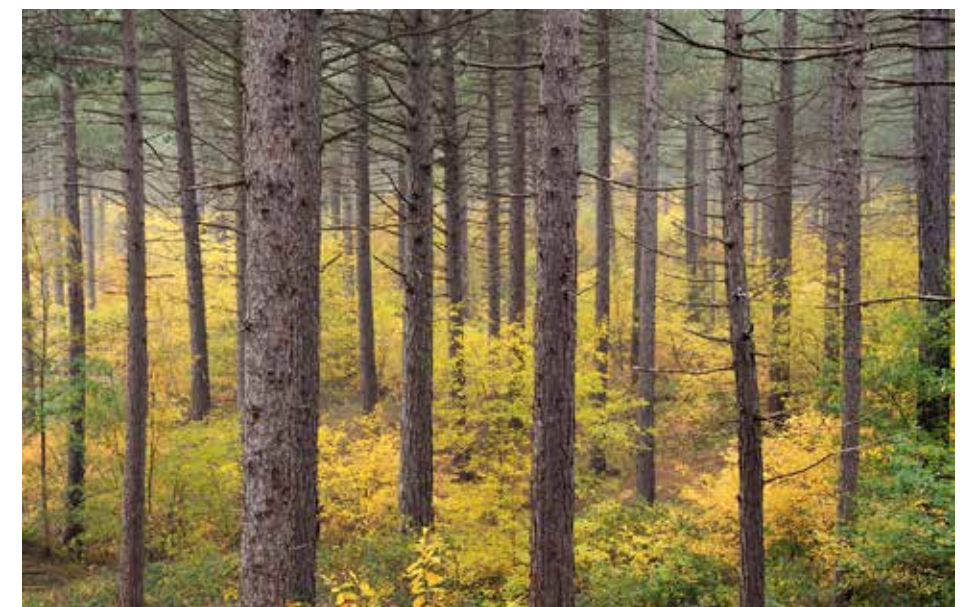
Duinen Den Helder - Callantsoog

Het duingebied tussen Den Helder en Callantsoog is smal en kwetsbaar. Hier leeft de laatste grote populatie tapuit in de Nederlandse duinen. Reimer Bekius, lokale duinconsulent: 'Helaas is de tapuit bij de definitieve aanwijzing als Natura 2000-gebied als beschermde soort vervallen. Maar voor Duinbehoud blijft goede bescherming van de tapuit voorop staan!' In de binnenduinrand zijn in de afgelopen periode diverse nieuwe natuur-

gebieden aangelegd, o.a. bij het Kooi-bosch en Luttickduin. Duinbehoud zet zich in voor nog meer nieuwe natuur langs de binnenduinrand.

Zwanenwater, Pettemer-duinen en Hondsbossche Duinen

In het Zwanenwater gaat het goed. Extra beheermaatregelen door Natuurmonumenten in het kader van de PAS lijken hier goed uit te pakken. Enkele plassen zijn uitgebaggerd waardoor de waterkwaliteit verbetert. Het 'kwelscherm' dat in 1995 aan de landzijde van het Zwanenwater is geplaatst om verdroging tegen te gaan is inmiddels aan het eind van zijn technische levensduur. Duinbehoud pleit daarom voor aanleg van een zone van nieuwe natuur langs de binnenduinen die de rol van hydrologische buffer kan overnemen. In de smalle duinen bij Petten staat een nucleaire fabriek - Duinbehoud is geen voorstander. Als het toch moet, dan moet de bouw van een nieuwe kernreactor niet tot extra horizon- ➤

Vogelkers en naaldbomen in de bossen van de Schoorlse Duinen.
Foto: Ronald van Wijk

Duinconsulenten in de vastelandsduinen van Noord-Holland

- ◆ Duinen Den Helder-Callantsoog: Reimer Bekius
- ◆ Zwanenwater en Pettemerduinen: Ruud Maarschall
- ◆ Schoorlse duinen: vacature
- ◆ Noord-Hollands Duinreservaat: Adrie Lute en Thea Spruijt
- ◆ Duinen Wijk aan Zee: Kees Helderman
- ◆ Nationaal Park Zuid-Kennemerland: Marc Janssen
- ◆ Duinen Zandvoort: vacature (ad interim: Cees van Deursen)
- ◆ Amsterdamse Waterleidingduinen: vacature

vervuiling leiden. De nieuwe Hondsbossche Duinen zijn opgespoten ter versterking van de zeewering aldaar. Het biedt volop kansen voor nieuwe natuur. De voor natuur bestemde delen zijn echter niet goed ingericht: te nat en smal. Duinbehoud streeft ernaar dat dit wordt verbeterd en dat het in handen komt bij een goede terreinbeheerder.

Schoorlse Duinen

Veel mensen genieten van de hoge, brede en bosrijke duinen bij Schoorl. Er groeit veel dennenorchis en er broeden nachtzwaluwen. Toch funktioneert de natuur niet optimaal. Bijna het hele gebied is te droog. De uitgestrekte naaldbossen zijn hier mede debet aan. Geleidelijk omvormen van delen van het naaldbos naar open duinvegetaties en naar loofbos heeft

hier voor Duinbehoud dan ook prioriteit. Dit mede omdat dennenbossen hier van nature niet voorkomen en op Europese schaal niet zeldzaam zijn, en duingraslanden wel. Vooral aan de zeekant liggen goede kansen. Door locaties slim te kiezen kunnen hier ook vegetaties van natte valleien en natte heiden worden hersteld. Dat omvormen van naaldbos ook gevoelig kan liggen realiseren we ons terdege. Verder zou Duinbehoud vooral in het Schoorlse buitenduin meer verstuiwingen willen. Dit draagt bij aan het herstel van droge en natte duinvegetaties. Valleien kunnen tot op het grondwater uitstuiwen en elders kunnen humusrijke bodems verdwijnen onder een laag schoon zand. Andere aandachtspunten zijn de verstoring door moutainbiken en de sterke uitbreiding van Amerikaanse vogelkers.

Noord-Hollands Duinreservaat en Wijk aan Zee

In het Noord-Hollands Duinreservaat is de zeereep op veel plekken dynamisch, met grote stuifkuilen. De recent aangelegde kerven bij het Kieftenvlak zijn een mooi voorbeeld. De lange kustlijn biedt goede kansen voor een strandreservaat, waar strandvogels kunnen broeden en zeehonden rusten. Een goede locatie is het strand tussen Wijk aan Zee en de noordpier. In de afgelopen jaren is in het Noord-Hollands Duinreservaat ruim 80 hectare vochtige duinvallei hersteld. Duinconsulenten Adrie Lute en Thea Spruijt: 'Het zou mooi zijn als PWN hier mee doorgaat, waar nodig met aanpassing van het waterwinstysteem. Want er zijn goede kansen voor herstel van natte duinnatuur, niet alleen vochtige valleien maar

ook duinmoerassen en -meertjes. Langs de binnenduinrand kan nieuwe duinzoomnatuur ontwikkeld worden, onder andere bij Bergen en bij Castricum.' De duinen ten zuiden van Wijk aan Zee zijn beroemd om hun zeedorpensoorten, maar op dit moment niet goed beschermd. Het grootste deel is ten onrechte niet aangewezen als Natura 2000-gebied. Deze duinstrook richting Noordzeekanaal is van belang als ecologische verbindingsschakel. De overgebleven duintjes op het terrein van Tata Steel worden inmiddels in samenwerking met PWN goed beheerd.

Duinen Zuid-Kennemerland

Marc Janssen is duinconsulent voor de duinen van Zuid-Kennemerland. Hij vertelt enthousiast: 'De duinen zijn hier heel rijk, maar ook doorsneden door infrastructuur. De afgelopen decennia is veel verbeterd: het Kennemerstrand wordt goed beheerd en PWN heeft vochtige duinvalleien hersteld en de dynamiek flink vergroot, vooral in de Noordwest Natuurkern. Maar we streven naar nog meer dynamiek! Ook zouden we een natuurstrand willen tussen

Kennemerstrand en Parnassia. Naaldbos kan verder worden omgevormd naar meer natuurlijk duinloofbos en het Vafamilterrein bij Overveen moet worden 'teruggegeven' aan de natuur. Daar liggen mooie kansen!' Helaas is ook in Zuid-Kennemerland de stikstofdepositie nog steeds relatief hoog, dit moet echt omlaag. Beheermaatregelen voor herstel en uitbreiding van grijze duinen blijven nodig. Het is een goed idee om Nationaal Park Zuid-Kennemerland verder uit te breiden, zowel in de jonge duinen als in de landgoederenzone. Dat biedt meer mogelijkheden voor een goede opvang van bezoekers. Dit is nodig omdat de druk vanuit de regio Amsterdam toeneemt. Marc zucht: 'Bedreigingen zijn verder bouwplannen bij o.a. het Kennemermeer en op landgoed Velsereind. En wat doen we met het racecircuit bij Zandvoort? Daar vechten we al zo lang tegen...'

Amsterdamse Waterleidingduinen

De AWD is een uitgestrekt duingebied waar wandelaars hun hart kunnen ophalen. Dat wil Duinbehoud graag zo houden. Ook in dit duingebied

zijn meer verstuiwingen nodig. Het zeereepproject 'Noordvoort' is een mooi begin. Tot voor kort was overbegrazing door koeien en schapen in de Waterleidingduinen een knelpunt, maar dit beheer is gelukkig flink aangepast. Ook de negatieve invloed van damherten op de vegetatie wordt inmiddels verkleind door afschot. Duinbehoud heeft zich hier lang tegen verzet maar het zijn er echt te veel geworden waardoor andere natuurwaarden forse schade ondervinden. Aantalsregulering is niet te vermijden. In het noordelijk deel van de Waterleidingduinen (waar de waterwinning plaatsvindt) kan het peilbeheer van de geulen en kanalen een stuk beter. In het zuidelijk deel van de Waterleidingduinen zijn grote stappen gezet. Hier is de waterwinning beëindigd door het dempen van het Van Limburg Stirumkanaal en de natte natuur profiteert hier flink van. Een volgende stap is het vernatten van de omgeving van het Oosterkanaal, zo mogelijk inclusief zweefvliegveld Langeveld. Een strook langs de binnenduinrand moet dan worden ingericht als natuurgebied annex hydrologische buffer. Alleen op die manier kan de spanning tussen

Noordwest Natuurkern in Nationaal Park Zuid-Kennemerland.
Foto: Ronald van Wijk

bollentelers en herstel van natte natuur in de duinen worden opgelost. Ook ten noorden van Vogelenzang dienen de graslanden op de vroegere strandvlakte een natuurbestemming te krijgen. We steunen de plannen van Landschap Noord-Holland om de Leybeek te herstellen en om de bossen in de binnenduinen bij Bloemendaal, Heemstede en Vogelenzang beter met elkaar te verbinden. Op deze manier wordt zowel de recreatieve als de ecologische infrastructuur verbeterd.

Meer actuele informatie over de visie van Duinhoud en het werk aan de duinagenda vindt u op de website. Ook het achtergronddocument bij de nieuwe visie wordt hier binnenkort op geplaatst. Via website, facebook en twitter kunt u reageren. •

Kees Vertegaal is zelfstandig ecologisch adviseur en opsteller van de nieuwe visie van Duinbehoud.
Antje Ehrenburg is eindredacteur van DUIN.

Vlak voor de bevruchting.
Foto: Adriaan Gmelig Meyling,
Stichting ANEMOON

Het liefdesleven van de wijngaardslak

Ook wel eens getroffen door Cupido's pijl? Of heeft u deze pijl gezien? In de lente is de kans het grootst in de Kennemerduinen, het leefgebied van de meeste wijngaardslakken in Nederland.

De wijngaardslak is een van de grootste landslakken van Europa en komt ook voor in Nederland. In de kustduinen is deze grote slak globaal te vinden tussen Bergen aan Zee en Rockanje. Waarschijnlijk is de slak verschillende keren opzettelijk

uitgezet, maar zeker is dit niet. In de Noord-Hollandse duinen komt de soort redelijk algemeen voor maar in de duinen van Zeeland zijn opvallend weinig vindplaatsen bekend en boven Bergen aan Zee zijn de schaarse vindplaatsen te verklaren door het vrijwel

Tekst: Tello Neckheim

het zuiden van Europa maar hoogstwaarschijnlijk leefde zij ook al voor de laatste ijstijd in ons land. Romeinse soldaten namen wijngaardslakken mee op hun tochten en de levende slakken dienden als vers voer tijdens de veroveringen. Mogelijk dat een aardige Romeinse soldaat in Limburg enkele exemplaren heeft vrijgelaten, of dat ze het zat waren om alweer slak te eten. In de Hollandse duinen zijn ze waarschijnlijk vooral uitgezet de laatste decennia door de huidige Nederlanders.

Een prachtige paring

In de lente krijgen wijngaardslakken de kriebels. Want ondanks dat de soort hermafrodit is (mannetje en vrouwtje ineen) zijn er toch twee individuen nodig om te paren. De slakken voeren dan een lange en sierlijke dans uit, een paringsdans. Allereerst ontmoeten ze elkaar en betasten zij elkaar met hun voelsprietten. Dan glijden ze langs elkaar heen en kunnen zelfs met hun voet (onderkant van het dier) tegen elkaar in de hoogte kruipen. Inmiddels heeft de een of de ander of beide dieren een heuse liefdespijl afgeschoten. Recent onderzoek heeft aangetoond dat de pijl een stof bevat die het aangeschoten dier in de juiste stemming brengt. Vervolgens zien we dat de geslachtsdelen, een soort witgekleurde gelei uitstulpen en om elkaar heen gaan draaien. Dan vindt de uiteindelijke uitwisseling van zaadcellen en eicellen uit. Er wordt een slak be-

vrucht maar het kan ook voorkomen dat ze elkaar bevruchten. De balts en opeenvolgende paring kan een aantal uren duren. Na even uitrusten wordt uiteindelijk een holletje in de grond gezocht om de eieren in te leggen. Sterk afhankelijk van temperatuur en vochtigheid zullen de meeste slakken paren van mei tot juli.

Als in het volgend jaar na de winter de eieren uitkomen hebben de minislakjes al een soort huisje en groeien ze snel uit tot een grotere slak. De wijngaardslak kan vele jaren oud worden, in gevangenschap kunnen ze wel twaalf jaar oud worden.

Als je op een warme dag na een regenbui deze majestueuze slakken tegenkomt tijdens je duinwandeling, sta dan eens stil bij de gedachte dat ze een prachtig liefdesleven kunnen hebben waarbij Cupido in het niets valt. Het Griekse verhaal van Cupido en de pijl is van deze slakkendans afkomstig want al duizenden jaren kijken mensen naar deze bijzondere dieren. •

Tello Neckheim is slakkenexpert, met specialiteit landslakken van de kustduinen en zelfstandig wetenschappelijk onderzoeker bij Stichting ANEMOON

Overgenomen van duinenenmensen.nl en een voorpublicatie uit Bloeiende duinen (verschijnt 2019); voorintekenen: www.bloeiendeduinen.nl

kalkloze milieu en de afgelegen ligging (eilanden). Wijngaardslakken houden van een kalkrijke omgeving om hun grote huis te kunnen bouwen. Benoorden Bergen aan Zee en op enkele Zeeuwse eilanden (Walcheren, Schouwen) is het kalkgehalte (te) laag. Wijngaardslakken, een typische zuidelijke lekkernij, worden vaak door mensen verplaatst. We vinden deze grote bestjes leuk en nemen ze dan mee om uit te zetten in tuin of natuur. Van oorsprong komt deze slak uit

Foto: Ronald van Wijk

Duinen in Beeld

De Oostduinen in de duinen van Goeree zijn een waterwingebied van Evides. Na een herinrichting twintig jaar geleden en door beheer van Natuurmonumenten is de biodiversiteit flink toegenomen. De vele overgangen van droog naar nat en kalkrijk naar kalkarm zorgen voor een bijzonder rijke flora en fauna. In het voorjaar staan de graslanden vol orchideeën en ratelaars. Vooral de rietorchis is volop aanwezig. Het gebied is een mooi voorbeeld van hoe succesvol natuurontwikkeling in een waterwingebied kan zijn.

Foto: Nico van Kappel Natuurfotografie

Lepelaars
Foto: René van Rossum

vooral gebruik van de Hinderplaat direct voor de slikken om te foerageren en te rusten.

Groeiende zandplaten

Voor Don Weyers, ook duinconsulent op Voorne, zijn de slikken op hun mooist bij zuidwester storm. Als het water tot aan de Brielse Gatdam staat en de schorren onder stromen. Als zeeën tegen elkaar in bewegen - 'scheurstroom' noemt Don dat - en veel vogels het 'botsende water' opzoeken. De consulent ziet het gebied langzaam dichtslibben. "Er ontstaan meer en grotere zandplaten. En ik heb het gevoel dat het aantal vogels toeneemt."

Als we op de toren boven restaurant Aan Zee staan is het laagwater en zie je inderdaad veel vogels op de banken maar het is heel ver weg. Door de aanleg van de tweede Maasvlakte, maar ook door zandsuppleties op de stranden en de versterking van de punt van Voorne neemt het aantal platen toe en wordt er zand aangevoerd naar het slikkengebied. "Hoewel ik geniet van de ruig weer,

vind ik de slikken ook mooi omdat het er heel rustig kan zijn", zegt Don Weyers. "In de winter tegen zons- ondergang kan het hier heel stil zijn. Geen mens te bekennen. Voor mij een prachtig moment." Voor ons landt een grote zilverreiger en even later zien we een bruine kiekendief de schorren afspeurend naar prooi. Een vredig tafereel op een mooie lenteochtend. Don Weyers ziet hier ook steeds vaker lepelaars foerageren die een kolonie hebben aan het Breede Water.

De Slikken van Voorne

De Slikken van Voorne is een 700 hectare groot getijdengebied voor de kust van het Zuid-Hollandse eiland Voorne-Putten en maakt deel uit van de zogenoemde Voordelta, een zeerreservaat voor Zuid-Holland en Zeeland. De slikken worden begrensd door de duinen van Oostvoorne, de Brielse Gatdam en de oever van de Maasvlakte. Na de afsluiting van het Brielse Maas (1950), de aanleg van de Brielse Gatdam in 1966, de aanleg van de eerste Maasvlakte en de baggerberging de Slufter op de Maasvlakte in 1987 heeft zich onder invloed van wind en getij een heel divers en dynamisch slikkengebied gevormd dat bestaat uit zand en slib. Een deel van de slikken - de schorren - is begroeid.

Slikken van Voorne
Foto: Jan Alewijn Dijkhuizen

De schatkamer van Voorne

Van een afstand, zeker bij hoogwater, lijken de Slikken van Voorne een alledaags stukje zee voor de kust. Maar wie wat dichterbij komt en de tijd neemt ontdekt een enorme rijkdom aan dieren- en plantenleven. Welkom in de schatkamer van Voorne!

De slikken zijn in de eerste plaats enorm interessant en van belang vanwege de vogels", zegt Julius Röntgen, duinconsulent op Voorne. "Het is echt een prachtig gebied en het wordt steeds groter."

Van belang voor veel vogels

De Slikken van Voorne zijn als rustgebied voor steltlopers aangewezen.

In de wadachtige bodem leven veel kleine diertjes die een belangrijke voedselbron vormen voor soorten als scholekster, bonte strandloper, wulp en tureluur. De Slikken van Voorne is het enige slikkige gebied in de Voordelta. Binnen dit Natura 2000-gebied voor de kust van Zuid-Holland en Zeeland zijn geen andere uitwijkmogelijkheden voor de steltlopers en dus is het gebied voor het voortbestaan van deze soorten van groot belang. In de Voordelta komen nog veel meer interessante vogels voor die bescherming verdienen zoals roodkeelduiker, kuifeend, lepelaar, toppereend en zilverplevier. Maar ook fuut, aalscholver, kluut, rosse grutto kun je er aantreffen. De grote stern en visdief maken

Vogelrustgebied. Foto: Nico van Kappel

Veel soorten en veel recreatie

Henk Walbroek van de KNNV Voorne inventariseert met veel plezier de broedvogels in het slikkengebied en op de Brielse Gatdam. Hij kwam het afgelopen jaar op tien soorten waaronder de roodborsttapuit, tjiftjaf, fitis, kneu en rietgors. De graspieper voerde met twaalf broedgevallen de lijst aan. De natuurliefhebber ziet het gebied in de loop der jaren groener worden. "De slikken lopen wat dicht, er komt meer slib bij maar je ziet ook veel nieuwe geultjes en slenken verschijnen vooral in de schorren aan de noordwestkant van de Brielse Gatdam." "Dat is nog verraderlijk als we aan ▶

Zeeaster. Foto: Nico van Kappel

Kitesurfers

Hoewel de rust van de slikken geroemd wordt kan het ook druk zijn. Niet vanwege strandgasten, hier is vrijwel geen 'dagjesstrand'. Wel met kitesurfers. Duinconsulent Don Weyers: "De parkeerplaats bij de slikken kan vol staan. Hele groepen, waaronder klasjes surfers uit Duitsland of België komen hier. Het is een geliefd gebied, net als de zuidwestpunt van de Maasvlakte." Rijen boeien moeten ervoor zorgen dat de kitesurfers niet in het slikkengebied of in de buurt van de Hinderplaat komen. Er loopt een onderzoek om te zien of de surfers toch niet te dicht bij de rustende en foeragerende vogels en de zeehonden in de buurt komen. Het onderzoek is er gekomen omdat is vastgesteld dat het aantal steltlopers in het gebied achterblijft bij de verwachting. Tegelijk wordt ook nagegaan of er wel voldoende divers voedsel voor de vogels beschikbaar is in het gebied en er wordt gekeken naar de landelijke trend van deze vogelsoorten.

het inventariseren zijn want door de begroeiing zie je die soms over het hoofd en zak je zomaar een eind weg in de modder." Op de schorren groeit veel biestaruwegras, zeeaster, Engels slijkgras en zeeraket. Maar je ziet ook riet verschijnen aan de duinzijde. En er treedt vergrassing op. In najaar en winter worden door beheerder het Zuid-Hollands Landschap grazers ingezet. Els van der Zee van het bureau Altenburg & Wymenga heeft de vogelstand op de slikken onderzocht voor Rijkswaterstaat: "Het is een bijzondere plek. Eerst word je wel wat overdonderd door de industrie in de

omgeving, maar het is een bijzonder rijk gebied voor vogels. Een belangrijk gebied ook met veel voedsel voor de steltlopers. De recreatiedruk is er ook groot met de kitesurfers en de vele wandelaars. Goede controle om te voorkomen dat recreanten het slikkengebied in gaan is noodzakelijk."

Continu in beweging

Maar er leeft veel meer in het gebied dan vogels en schorrenplanten. De KNNV-afdeling Voorne inventariseert alles wat leeft en groeit in het gebied. De onderzoekers komen op zo'n 160 soorten wilde planten. Er groeien padenstoelen. In het gebied zijn

Bonte strandlopers. Foto: René van Rossum

Slingerende geul door slik. Foto: Nico van Kappel

25 verschillende soorten dagvlinders geteld. Ook wespen, bijen, hommels en sprinkhanen doen het er goed. Je kunt er zandhagedissen en rugstreeppadden aantreffen. En dan zijn er natuurlijk ook de zoogdieren. De zeehonden op de platen. En op de schorren hazen en konijnen, hermelijnen, wezels en bunzings en af en toe een ree. Vleermuizen in de lucht. En ook hier wordt de vos gesignaleerd. Henk Walbroek geniet vooral van de voortdurende veranderingen in de slikken: "Het is prachtig juist omdat het zo dynamisch is." Of zoals de KNNV-afdeling het gebied typeert: Een dynamisch gebied waar wind, zee, zand en slib de baas zijn. •

[Jos Lap is redacteur van Duin](#)

Bronnen

De Slikken van Voorne 2006, KNNV-afdeling Voorne en Zuid-Hollands Landschap. Natura 2000 Voordelta, Rijkswaterstaat.

Het is hier wel mooi he, juf?

Tekst: Dunea

Op een frisse, maar zonnige vrijdagmorgen in Meijndel vult het normaal zo stille duinbos zich met het geluid van enthousiaste kinderstemmen.

Het is een drukte van jewelste op het speelveld bij De Tapuit, het bezoekerscentrum van Dunea. De groepen 6, 7 en 8 van basisschool De Spelevaert uit Zoetermeer staan klaar om onder begeleiding van een duinwachter en een paar educatievrijwilligers te 'Speuren naar Sporen'.

Boswachter toont sporen
Foto: Marijke Koopman

De natuurexcursie Speuren naar Sporen door de duinen van Meijndel is speciaal voor kinderen van basisscholen ontwikkeld. Vandaag gaan de eerste groepen op pad om spelenderwijs te leren over de natuur en de verschillende soorten dieren en planten in een van de mooiste natuurgebieden van Nederland: Meijndel, onderdeel van Nationaal Park Hollandse Duinen.

"Vandaag zijn jullie spoorzoekers", legt duinwachter David uit. "Er wonen hier veel verschillende dieren. Niet allemaal zijn ze makkelijk te vinden of te zien. Maar allemaal laten ze sporen achter: voetstappen, keutels, afgeknabbelde takken en bladeren ... Daar gaan we naar op zoek."

Levende grasmaaiers

Gewapend met spoorzoekerskaarten waarop de verschillende sporen van de duindieren staan afgebeeld, gaan de leerlingen op pad. En al snel zijn de eerste pootafdrukken gevonden! Een van de jongens is overtuigd dat hij een voetstap van een groot monster heeft gevonden. "Het is een paard! Dat kan niet anders, ik weet het zeker", roept een klasgenoot. Rian, educatievrijwilliger bij Dunea, bevestigt dat. Het is een hoefafdruk van een paard, een konikpaard. "De paarden hier in Meijndel zijn eigenlijk levende grasmaaiers. Ze zorgen ervoor dat het duingebied niet helemaal volgroeit met gras", legt ze uit.

Een vierkante meter vol plantjes

Sporen van reeën, konijnen (de keutels zijn niet te missen), een hond en zelfs een vos worden gevonden. Iets verder het duin in zien de kinderen nog net een ree wegschieten, op de plek waar de volgende activiteit is: binnen een vierkante meter (die ze zelf afzetten met touwtjes en haringen) gaan ze kijken hoeveel verschillende plantjes ze kunnen vinden. Op het fluitsignaal van Nicole, ook educatievrijwilliger, schieten de groepjes alle kanten op om een ideaal plekje te vinden. Met vlaggetjes kunnen ze de verschillende plantjes markeren. Geconcen-

Dunea en Educatie

Dunea beheert duingebieden tussen Monster en Kijkduin en tussen Scheveningen en Katwijk. Deze gebieden hebben nagenoeg dezelfde functies: we winnen er kraanwater, beheren de natuur en zorgen ervoor dat mensen er kunnen recreëren.

Om nu en in de toekomst goed voor de duinen en de waterwinning te kunnen zorgen, is het belangrijk dat Dunea aan de slag is én blijft met het doorgeven van haar passie voor duin, water, milieu en gezondheid. Educatieve excursies en activiteiten voor basisschoolkinderen zijn onder andere middelen om dit doel te bereiken.

Vanuit een natuurbelevingsoogpunt blijkt dat kinderen vooral in de leeftijd tussen 10-12 jaar erg gevoelig zijn voor positieve natuurervaringen. Beduidend meer dan bij oudere kinderen of tieners. De kinderen leren makkelijk nieuwe dingen, nemen veel op van wat ze om zich heen zien én ze nemen die waardevolle ervaring ook weer mee naar huis. Indirect zijn ze zo onze ambassadeurs voor water, duinen en natuur.

treerd zitten de jongens en meisjes om hun meter heen en pluizen het stukje grond helemaal uit naar verschillende plantjes. Vol verwondering zegt een meisje: "Ik wist helemaal niet dat er zoveel verschillende plantjes zo dicht op elkaar kunnen groeien. In onze tuin trekt m'n vader de meeste kleine plantjes eruit." Nicole vraagt de klas hoe het komt dat al die verschillende plantjes voorkomen in de duinen. Direct gaan er tientallen vingers de lucht in. De kinderen hebben daar zeker ideeën over, en de meeste nog goed ook!

De wandeling eindigt weer bij De Tapuit. Op het speelveld staat nog een welles-nietes spel op het programma. Want, broeden kerkuilen in konijnenholten? En bergeenden? En het kleine vogeltje, de tapuit, maken zij hun nesten in 't hol van een konijn? Winnen doen de kinderen allemaal, want ze gaan weer terug naar school met een spoorzoekersdiploma.

"Het is hier wel echt mooi hè, juf", verzucht een meisje bij het afscheid. "Jammer dat we niet nog veel langer kunnen blijven." Langzaam keert de rust weer terug in Meijndel.

Marijke Koopman,
communicatieadviseur Dunea

Basisschoolkinderen zoeken naar sporen in Meijndel.
Foto: Marijke Koopman

Denk je aan de Walcherse kust, dan denk je aan hoge duinen die de brede stranden begrenzen. Aan het begin van de vorige eeuw trokken kunstenaars als Piet Mondriaan, Jan Toorop, Jacoba van Heemskerck en Ferdinand Hart Nibbrig regelmatig naar het Zeeuwse eiland Walcheren. Ze probeerden hier de mystiek van de duinen, bomen, torens, kerken, het strand, de zee en de mensen te vangen. De resultaten spreken tot de verbeelding; aan de Zeeuwse kust schilderden ze kleurrijke, fonkelende werken met schitterende lichteffecten. Meer dan zestig van deze werken zijn deze zomer te zien in het Gemeentemuseum Den Haag in de tentoonstelling Aan Zee.

Domburg, Veere, Westkapelle, Oostkapelle en Zoutelande: het zijn dorpen waar Mondriaan, Toorop, van Heemskerck en Hart Nibbrig aan het begin van de vorige eeuw graag kwamen. Ze doen inspiratie op in de mooie omgeving en wisselen ervaringen uit. Toch geven ze elk op geheel eigen wijze invulling aan hun zogenaamde luministische stijl. Het luminisme is een stroming in de schilderkunst die overeenkomsten laat zien met het pointillisme (een schildertechniek waarbij met stippen wordt gewerkt). Het accent ligt op licht en lichteffecten. Voor de een is het luminisme een eindstation, voor anderen 'slechts' een belangrijke stap in hun verdere ontwikkeling.

Kunstenaars trekken naar Walcheren

Jan Toorop is de spil van de kunstenaarsgroep in Domburg. Hij komt al vanaf 1898 in Zeeland en is zeer geïnteresseerd in de Zeeuwse bevolking en hun werkzaamheden op het land en aan zee. Hij weet andere kunstenaars te enthousiasmeren om de zomers ook op Walcheren door te brengen. Jacoba van Heemskerck en haar vriendin Marie Tak van Poortvliet laten een woning bouwen in Zeeland. Aan de voet van de duinen bij Domburg verrijst Villa Loverendale, waar ze gezamenlijk hun zomers doorbrengen. Jacoba vindt er inspiratie in de Zeeuwse natuur, het duingebied en de karakteristieke bomen. De plek is ook voor

Mondriaan van belang. In de tuin van deze villa maakt hij voorstudies voor zijn beroemde werk De rode boom. Ook Ferdinand Hart Nibbrig laat een zomerhuis bouwen in de duinen, in Zoutelande, het Walcherse dorp dat zijn hart gestolen heeft.

Buiten schilderen

Over de werkwijze van deze groep kunstenaars is bekend dat ze graag buiten werkten om de mooie omgeving te vangen en dit had gevolgen voor hun materiaalgebruik. "Toorop had van zijn Zwitserse schildersvrienden geleerd verf aan te lengen met een dierlijk eiwit", licht conservator Laura Stamps toe. "Met deze verf kon je heel goed buiten schilderen, omdat het

Piet Mondriaan (1872-1944) Zeegezicht, 1909
Het accent ligt op licht en lichteffecten.

Aan Zee

Mondriaan, Toorop, Van Heemskerck en Hart Nibbrig
14 juli t/m 18 november 2018

Haagse School & Scheveningen
7 juli t/m 16 september 2018

Gemeentemuseum Den Haag
Stadhouderslaan 41
2517 HV Den Haag
www.gemeentemuseum.nl

Jacoba van Heemskerck (1876-1923)
Twee bomen, 1908-1910. De kunstenaar vindt bij Domburg inspiratie in de Zeeuwse natuur en de duinen.

mensen erop, terwijl Mondriaan altijd één onderwerp isoleert. De ene keer een toren, de andere keer een duin. Eigenlijk gaat het hem niet zozeer om het onderwerp, maar meer over het kleurenspeel en over horizontale en verticale lijnen, een voorbode van zijn latere abstracte werk. Dat is een andere benadering." Hart Nibbrig schilderde in 1912 dezelfde baai bij Zoutelande als Toorop in 1907 deed. "Hij koos min of meer dezelfde hoek", vertelt Stamps. "En hij schilderde op dit werk eveneens twee Zeeuwse meisjes. Maar het schilderij van Toorop

op is levendiger, je voelt bijna dat het een zinderende zomerdag was. In feite werkte hij in 1907 moderner dan Hart Nibbrig een aantal jaar later. Toch was dit schilderij voor Hart Nibbrig wel vernieuwend. Hij komt wat losser in zijn pointillistische stijl te staan en je zou dit werk bijna een hommage aan Toorop kunnen noemen. Beide werken kun je in onze tentoonstelling zien." •

Marita Smit werkt bij het Gemeentemuseum Den Haag, afdeling Marketing & Communicatie

Jan Toorop (1858-1928)
Zee en duin bij Zoutelande, 1907

Piet Mondriaan (1872-1944)
Duin II, 1909.

snel droogde. Je ziet dit tot op de dag van vandaag aan schilderijen uit die tijd. Deze zijn namelijk vrij mat, terwijl olieverf normaal gesproken meer glans laat zien. Er wordt aangenomen dat Toorop deze werkwijze ook introduceerde bij de andere schilders. Kijk je naar de duinlandschappen van Mondriaan, dan zie je ook die matte kleuren."

Zinderende zomerdag

Hoewel de werkwijze overeenkomsten vertoonde, zijn de werken vaak heel verschillend. Neem bijvoorbeeld Zee en Duin bij Zoutelande (1907) van Toorop en Duin II (1909) van Mondriaan. Stamps: "Beide kunstenaars schilderden vaak duinen. Toorop legde echter een omgeving vast en vaak met

Lucht, licht en water in Scheveningen

Tijdens de tentoonstelling Aan Zee is ook een tentoonstelling te zien waar de Haagse kust centraal staat: Haagse School & Scheveningen. De nabijheid van de zee, het strand en de duinen maakte van Den Haag de perfecte uitvalsbasis voor de schilders van de Haagse School. Scheveningen bood hen volop inspiratie. Een van de mooiste collecties schilderijen, tekeningen en schetsboeken van deze Hollandse meesters uit de negentiende eeuw is in het bezit van Gemeentemuseum Den Haag. En bijzonder om te weten: het museum is mede opgericht door de schilders van de Haagse School.

Met hun frisse verbeeldingen van land, zee, duinen, vissers en boeren introduceerden kunstenaars als Jan Hendrik Weissenbruch, Anton Mauve, Paul Gabriël, Willem Roelofs en de gebroeders Maris een nieuw realisme in de schilderkunst. Als geen ander weten ze de schoonheid van het samenspel van lucht, licht en water te vatten.

Mijn duin

Een rubriek waarin een (on)bekende duinliefhebber zijn of haar favoriete duinlandschap laat zien. Dit keer: Jaco Diemeer

Tekst: Jaco Diemeer

Wie?

Jaco Diemeer. Geboren en getogen in en nabij de Kennemerduinen, waar mijn opa jachtopziener is geweest. Mijn andere opa trouwens ook, maar dan in Egmond. De duinen zijn me dus met de paplepel ingegoten en ik vind het nog steeds het mooiste

landschap. Ik woon in Bloemendaal op de oude strandwal, en ben werkzaam bij Landschap Noord-Holland in de buitendienst, en als zelfstandig natuuronderzoeker en boomverzorger. Daarnaast ben ik als vrijwillig natuurbeheerder actief bij de “Vrienden van het Kennemerstrand”.

Favoriete plek

Elk duingebied heeft zijn eigen karakter en specialiteiten, en vooral die op de waddeneilanden vind ik prachtig. Maar de parel van het Nationaal Park Zuid-Kennemerland is het Kennemerstrand bij IJmuiden aan Zee. Hier is begin jaren 90 onbedoeld een primaire

duinvallei aangelegd, die volgebouwd zou worden maar tussen wal en schip bleef liggen. Omdat niemand zich erom bekommerde heb ik in 2003 de “Vrienden van het Kennemerstrand” opgericht, met als doel het natuurbeheer door vrijwilligers te laten uitvoeren omdat het gebied dichtgroeide met wilgen en duindoorns en er geen geld beschikbaar was en alleen vergaderd werd. Dit beheer werd een groot succes, het gebied valt nu onder Natura2000 en staat inmiddels bekend als de soortenrijkste duinvallei van de Hollandse kust. Het Kennemerstrand kan nu op een presenteerblaadje worden overgedragen aan Natuurmonumenten!

Primaire duinvallei vol kleuren

Ik kom graag op strandvlaktes en in vochtige, primaire duinvalleien zoals je ze bijvoorbeeld vindt op de Hors op Texel en ook op andere plekken op de Waddeneilanden. Maar in mijn jeugd waren de Kennemerduinen uitgedroogd door de waterwinning, en waren soorten als parnassia, slanke duingentiaan en moeraswespenorchis zo goed als uitgestorven. Alleen in het Houtglop en het Zuidervlak waren die nog in beperkte mate te vinden. Aangroeikust was er wel, bij IJmuiden, als gevolg van de haakse pieren in zee. Daar was jonge duinvorming aan de gang, en in feite ook langzame afsnoering van het brede strand en dus spontane vorming van een primaire duinvallei. Maar voor het zover was greep de mens in door er een nieuwe zeereep omheen te leggen en werd dit proces van duinvalleivorming abrupt en kunstmatig uitgevoerd, met als doel economische ontwikkeling. Ongeveer tegelijkertijd werd de waterwinning in de Kennemerduinen na een eeuw stopgezet, waardoor er een sterke kwelstroom op gang kwam. Deze kalkrijke kwel in combinatie met

Jaco Diemeer. Foto: Thijs van Trigt

vers, voedselarm strandzand bleek optimale omstandigheden te bieden aan duinvalleisoorten, die zich dan ook massaal vestigden. Op het Kennemerstrand ziet het in mei eerst paarsroze van moeraskartelblad, dan in juni geel van de ratelaar, in juli wit van de moeraswespenorchis en in augustus van de parnassia met daartussen de duingentiaantjes. Het meest vermeldenswaard zijn wel de grote populaties van de groenknolorchis en vooral die van honingorchis (*zie ook pagina 5*). Hopelijk kan het Kennemerstrand een brongebied worden voor de omringende, inmiddels herstelde duinen.

Het hele jaar door

Het Kennemerstrand biedt nog veel meer. De recente vondst van groen schorpioenmos is spectaculair. Van april tot in juni is het gebied een soort ‘badkuip’ vol met vogelzang van nachtegaal, blauwborst en soms een roodmus. Ook hoor je dan het koor van de rugstreeppadden. In de zomer is het een paradijs voor nachtvlinders, en vind je er de behaarde grasslak. In de herfst stoot je vaak onbedoeld een bokje op, en zie je leuke paddenstoelen zoals de rietlandwimperzwam. En in de winter komen de kramsvogels en de blauwe kiekendief. Daarom kom ik graag het hele jaar door op het Strand vol Verrassingen! •

Kennemerstrand.
Foto: Harm Botman †

Pex Langenberg, wethouder van Rotterdam en Piet Jonker, voorzitter van Duinbehoud. Foto: Arie Kievit

Meer duinnatuur in Hoek van Holland

Duinbehoud en Westlands Natuur hebben begin dit jaar een Vaststellingsovereenkomst met de gemeente Rotterdam gesloten. In ruil voor het intrekken van ons beroep tegen de doortrekking van de Hoekse Lijn naar het strand neemt Rotterdam de verplichting op zich om de duinnatuur in Hoek van Holland beter te beschermen en beheren. Hiermee heeft Duinbehoud het beleid in de goede richting geduwd. Hopelijk pakken straks vele Rotterdammers de metro naar Hoek van Holland om van de duinnatuur te genieten! Het hele verhaal kunt u lezen op: <http://duinbehoud.nl/meer-duinnatuur-in-hoek-van-holland/>

Theo Jansen Kunstenaar 2018

Uit acht finalisten is Theo Jansen als Kunstenaar van het jaar 2018 gekozen. De winnaar wordt elk jaar gekozen middels vele duizenden stemmen van zowel deskundigen als van publiek. Theo Jansen is bekend van zijn bijzondere bewegende strandbeesten die menigeen verwonderd doet staan. Zie ook het artikel hierover in DUIN 2016 nr. 3. Meer info: <http://kunstenaarvanhetjaar.nl/>

Theo Jansen en strandbeest. Foto: Divera Jansen

Ontdek de mooiste duingebieden

In 2019 verschijnt een nieuw boek over de Nederlandse duinen: Bloeiende duinen. Het neemt je mee op reis langs de kust van het Zwin in het zuiden tot Rottumeroog. Op www.bloeiendeduinen.nl kan je zien welke onderwerpen en gebieden aan bod komen. Het unieke van elk duingebied wordt belicht. Bij het boek en op het web komen 50 'hotspots'. Dit zijn bijzondere, vrij toegankelijke terreinen met een rijkdom aan duinplanten. Wie zelf graag op pad gaat om de duinen te ontdekken, kan kiezen uit dit jaar te ontwikkelen wandelroutes door de meest bijzondere duingebieden ('hotspots' genoemd). Er zijn wandelingen in o.a. Kwade Hoek, Berkheide, Kennemerland, Egmond, Texel en Rottumeroog, maar ook Maasvlakte, van Dixhoorndriehoek en Kennemerstrand. Hotspots die al klaar zijn kan je zien op: <http://duinenenmensen.nl/hotspots-bloeiende-duinen-overzichtskaart/> Er zijn nog 'witte vlekken' in de kaart in Zeeland en op de Waddeneilanden. Deze routes komen zomer 2018 geleidelijk online. Lezers kunnen de routes die in ontwikkeling zijn uitproberen en van commentaar voorzien. Dat kan online, want onder elke wandeling staat een commentaarvenster. Meedoen? Plaats je reactie online onder de wandeling of twitter: @bloeiendeduinen.

Veilig oversteken in Kennemerland

Dwars door het duingebied van Zuid-Kennemerland lopen enkele drukke verkeersaders: Zeeweg, Zandvoortselaan en de spoorlijn naar Zandvoort. Hierdoor is het leefgebied van de aanwezige dieren en planten versnipperd. Om hen weer veilig te laten oversteken worden drie natuurbruggen in Nationaal Park Zuid-Kennemerland gebouwd: Zandpoort, Zeepoort (beide al klaar) en Duinpoort. Momenteel wordt gewerkt aan deze laatste natuurbrug over de spoorlijn. Deze is naar verwachting eind van de zomer 2018 klaar. Vanaf fietspad Visscherspad tussen Zandvoort en Overveen kunt u de natuurbrug in wording zien. Meer weten over dit project? Ga naar: <https://www.prorail.nl/projecten/ecoduct-duinpoort>

Zicht op Goedereede. Foto: Jan Baks

Groene Raad behoudt landschap Goeree

Sinds het najaar van 2017 werken burgerinitiatief Ouddorp Kust Ruimte Rust, Duinbehoud, Natuur & Landschapsbescherming Goeree-Overflakkee (NLGO), Zuid-Hollands Landschap en Natuurmonumenten samen in het samenwerkingsverband 'Groene Raad'. Dit verband is opgericht voor behoud en versterking van de kwaliteit van het landschap op Goeree-Overflakkee bij de toeristisch recreatieve ontwikkelingen die door de gemeente en projectontwikkelaars in gang gezet worden. In de eerste maanden van haar bestaan heeft Groene Raad inbreng gegeven voor een betere inpassing van een nieuwe recreatiewijk in Ouddorp Bad en gereageerd op het masterplan voor de kop van Goeree. Binnenkort staan een gesprek met de gemeente over het gebruik van het strand en reacties op verschillende bouw- en uitbreidingsplannen op het programma.

Buitenplaats Ockenburgh

In februari is buitenplaats Ockenburgh officieel in eigendom gekomen bij de Stichting tot behoud van de Historische Buitenplaats Ockenburgh. De stichting neemt hiermee de verantwoordelijkheid voor de toekomst van de buitenplaats over van de gemeente Den Haag. Binnenkort start een restauratie. Meer info, donateur of vrijwilliger worden? Kijk dan op: <https://www.buitenplaatsockenburgh.nl/home/>

Villa Buitenplaats Ockenburgh met moestuin. Foto: Arie Mos

Kustpact Noord-Holland

Onlangs is het convenant Noord-Hollandse Kust tot stand gekomen. Hierin maken partijen afspraken over de kust. Het convenant is ondertekend door de kustgemeenten, waterschappen, recreatiesector en natuur- en milieuorganisaties. Het convenant is een vervolgstap op het 'Toekomstperspectief 2040 Noord-Hollandse kust' en 'Strandzoning 2025' dat eind 2017 tot stand kwam. Het grootste deel van de kust is natuurstrand, alleen bij Zandvoort, IJmuiden en Petten kan eventueel extra recreatieve bebouwing komen. Een gedragscode strandgebruik moet nog uitgewerkt worden. Natuur- en milieuorganisaties zijn blij dat het gelukt is de 'gouden rand' van de provincie beter te beschermen. Met deze afspraken is het Landelijke Kustpact vertaald naar de kust van Noord-Holland. <http://duinbehoud.nl/noord-hollandse-stranden-voortaan-beter-beschermd/>

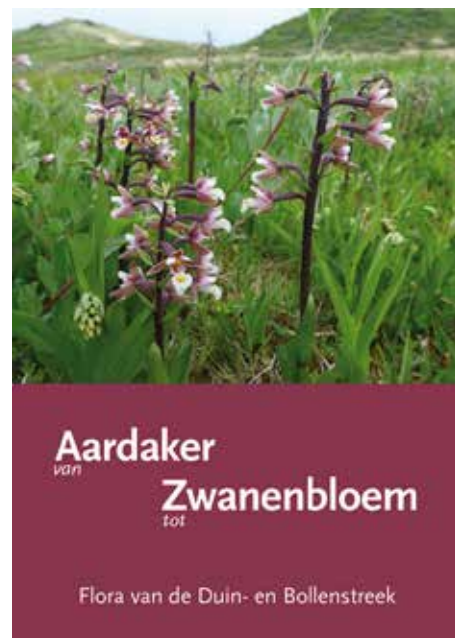
Recensies

Veldgids bijen

Tot nu toe bestond er geen Nederlandse determinatiegids voor wilde bijen. Met de uitgave van deze kloekke gids is die er nu wel! Het is een voor Nederland en Vlaanderen bewerkte oorspronkelijk Engelstalige gids. Alle 275 soorten die bij ons algemeen tot vrij zeldzaam zijn staan erin. Met goede sleutels (met uitleg van alle termen) en doeltreffende illustraties en foto's kun je al deze soorten op naam brengen, al zal dat even oefening vergen. De gids is uitdrukkelijk bedoeld voor een breed publiek, en ook voor bijenfanaten. Dankzij de zeer gedegen inleiding over de ecologie en naamgeving van bijen, en heldere sleutels en goede index slaagt het daar zeker in. Ook typische soorten van duinen en kwelders worden behandeld, zoals het zilveren fluitje en de duinmaskerbij. Al met al een zeer degelijke en zeer toegankelijke veldgids, al past de gids met een gewicht van bijna een kilo niet echt makkelijk in de jaszak...

Veldgids Bijen voor Nederland en Vlaanderen. Tekst: Steven Falk. Illustraties: Richard Lewington. Vertaling, bewerking en redactie: Menno Reemer en Guido Keijl. Uitgeverij: Kosmos Uitgevers Utrecht, 2017. 444 pagina's, formaat: staand, 22,7 x 15,1 cm, full colour, paperback, geplastificeerde softcover. ISBN 9789021564371 Prijs: € 39,99. Bestellen: <http://www.kosmosuitgevers.nl/boek/bijen-1/> Recensent: Antje Ehrenburg

Van Aardaker tot Zwanenbloem

Flora van de Duin- en Bollenstreek

In dit lijvige en mooi vormgegeven werk wordt de stand van zaken besproken van de flora in de Duin- en Bollenstreek rond Noordwijk sinds het verschijnen van de vorige overzichtswerken uit 1978 en 1994. De schrijvers schetsen eerst de grote lijnen van de afgelopen 23 jaar (toename aantal aangetroffen plantensoorten, mogelijke oorzaken en recente ontwikkelingen in de streek) en gaan dan in op de historie van het inventariseren van planten, en ook op recent opgekomen middelen zoals digitale invoer van waarnemingen. Vervolgens komen de hoofdlandschappen van de regio aan bod: duinen, bossen, bollenvelden, graslanden, waterkanten en woonomgeving. Dit zijn zeer informatieve hoofdstukken waaruit de enorme lokale gebieds- en soortenkennis spreekt van de auteurs. Bescheiden wordt gemeld dat niet de hele streek is afgezocht op soorten, maar wij vermoeden dat weinig plekken ongezien zijn gebleven. De tweede helft van het boek bestaat uit een soortenoverzicht, gerangschikt per familie met korte tekst over vindplaats en Rode Lijst status. Het geheel wordt gelardeerd met prachtige groot afgedrukte foto's, alle uit de regio. Tussen de teksten door vinden we kaders met de bespreking van een kenmerkende soort van elke maand van het jaar (bijvoorbeeld: juni rietorchis, juli stalkaars, augustus parnassia). Ook staan her en der in het boek leuke interviews met lokale 'plantenmensen'. Dit zeer informatieve en zeer fraai vormgegeven boek is een aanrader voor een ieder die meer wil weten over alle planten in deze regio of duinplanten in het algemeen!

Van Aardaker tot Zwanenbloem. Flora van de Duin- en Bollenstreek Tekst: Jelle van Dijk & Hans van Stijn. Uitgeverij: Vereniging voor Natuur- en Vogelbescherming Noordwijk, 2018. 288 pagina's, formaat: staand 30,4 bij 21,4 cm, full colour, hardcover. ISBN 9789080530829 Prijs: € 24,95 te bestellen via www.vanstockum.nl of te koop in de boekhandel. Voor leden van de Natuurvereniging Noordwijk: € 15,- af te halen in de regio. Meer info: <http://www.strandloper.nl/publicaties/flora/> Recensent: Antje Ehrenburg

Oproep betalen donatie 2018

Aan alle donateurs die het aangaat:
bij DUIN 2018-1 zat een brief met het verzoek tot overmaken van uw donatie aan Stichting Duinbehoud 2018.

Velen van u hebben aan die oproep gehoor gegeven, maar nog niet alle donateurs. Heeft u nog niet betaald? Doe het dan nu!

Maak uw donatie (minimaal € 21,-)

over op: NL38ASNB8804514132

t.n.v. Stichting Duinbehoud te Leiden.

Met dank!

**Nu met korting te bestellen;
voorintekenen: zie
www.bloeiendeduinen.nl**

Duin & water ontdekken en beleven

De Tapuit - Bezoekerscentrum Dunea voor jong en oud!

Activiteiten binnen en buiten

Educatieve informatie, opgezette dieren, excursies, speelbos, waterspeelplaats, kinderspeurtochten, etc.

www.dunea.nl
www.facebook.com/DeTapuit
Twitter: @detapuit

dunea
DUIN & WATER

Puur water & natuur

Zakelijke bijeenkomst? Natuurlijk in De Hoep

Geef uw zakelijke bijeenkomst een groen karakter in bezoekerscentrum De Hoep, in de duinen bij Castricum. Hier kunt u kiezen uit vijf ruimtes, die helemaal klaar zijn voor uw presentatie of bijeenkomst. De Hoep biedt plaats voor uw training, teamdag, inspiratiesessie of congres. Gewoon vergaderen kan natuurlijk ook.

Tijdens de lunch of na afloop een frisse neus halen? Eén van onze boswachters neemt u graag mee de duinen in. De catering van de biologische lunches is in handen van onze 'buren' van Het Oude Theehuys, een sociale onderneming die een werkplek biedt aan mensen met een beperking.

Kijk voor meer informatie en onze tarieven op www.pwn.nl/vergaderen

www.pwn.nl

PWN

Asperges

Ze zijn bekend van de scheuten: asperges. Het woord scheut is afgeleid van schieten. Inderdaad, asperges schieten in het voorjaar de grond uit. De scheuten zijn opgebouwd uit de rijke reserves van het jaar ervoor, zodat er snel een flinke aspergeplant uit kan groeien, soms hoger dan u en ik. Het vermoeden is dat ze in de duinen geraakt zijn doordat ze er ooit geteeld zijn en zich hebben weten te verspreiden. Dit laatste via de zaden uit de aantrekkelijke, talrijke rode bessen. De asperge kent afzonderlijke mannetjesplanten, uiteraard zonder bessen, en vrouwtjesplanten. De onderling verschillende bloemen zijn nietig. Soms knijp ik van een plant een miniem topje af en proef de bekende aspergesmaak.

De aspergeplanten zijn 's zomers friscgroen en vallen daarmee zeker in droge tijden goed op tussen vergeelde en verdorde kruidjes. De asperge is blijkbaar goed bestand tegen zon en droogte. Geen wonder: de oppervlakte van zijn fijne naaldjes is zeer beperkt, en dus ook zijn verdamping. Die naaldjes zijn geen vervormde bladeren, zoals naalden van dennen en sparren, maar groene takjes. Ook de stengels zijn friscgroen. Maar soms zie je dat er groen afgegraasd is, en dat moet wel gedaan zijn door kleine beestjes. Wie erop let, ziet meestal wel de daders: mooi gekleurde kevertjes, of hun donkere of groenige larfjes. Van deze aspergehaan-

tjes, zoals ze heten, kennen we weer twee soorten: de een is oranje met twaalf zwarte stippen, de ander donker met gelige, hoekige patronen en roodbruin. Beide soorten lusten uitsluitend asperges en zetten langwerpige eieren op de punt af. De twaalfstips lijkt zich zelfs verder te beperken tot de vrouwelijke asperges en zet haar eitjes vaak af op een bes. De kevertjes wenden zich altijd van de toeschouwer of zijn vinger af, als spelen ze het verstoppertje van kleine kinderen achter een sprietboompje. Bij gevaar laten ze zich vallen en zijn onvindbaar.

Uitsluitend in de duinen komt er nog een speciale aspergevorm voor: de liggende asperge. Door een knik in de stengel bereikt hij geen grote hoogten. Hij is vooral te vinden in het zogenoemde zeedorpenlandschap: de duinen vlak bij de dorpen, waar de mens de bodem sterk beïnvloed heeft. Het groen lijkt nog wat donkerder, en ook bij deze variant ontbreken de bladeren nagenoeg en vangt de plant zonlicht met de sterk vertakte stengeltjes en naaldjes.

Een andere plant die elk jaar met scheuten schiet, is de hop. Ook zijn scheuten zijn eetbaar en lekker, zegt men. Ik zelf heb ze nooit gegeten. •

Tekst: Peter van den Berg
Foto's: Gerrit van Ommering